

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

Стаття присвячена філософсько-релігієзнавчому аналізу проблеми функціонування духовних цінностей.

Актуальність теми

Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується все більш зростаючим інтересом як до проблем сьогодення, так і до проблем майбутнього, що безпосередньо є пов'язаним зі станом духовного простору в Україні, системою функціонування цінностей, виховання особистості як у світському, так і релігійному аспектах. Релігійні вчення, теорії виявляються особливо актуальними в контексті посттоталітарної думки, як ті, що "зберігали" національні традиції, привертати увагу до понять істини, добра, краси, справедливості, гармонії та ін.

Ступінь наукової розробки проблеми

Аксіологія як самостійна галузь філософії існує з XIX століття. Її основи були закладені в працях Р. Лотце, Г. Ріккєрта і В. Віндельбанда. Подальший розвиток аксіології пов'язаний з роботами австрійських вчених А. Мейнонга і Г. Еренфельса, представників німецької феноменології М. Шелера і Н. Гартмана, а також відомих соціологів Е. Дюркгейма і М. Вебера. У другій половині XX століття питання аксіології знайшли своє відображення в роботах англійських, американських і німецьких дослідників: Р. Рейнінгера, В. Крафта, О. Крауса, Г. Штоффера, Р. Перрі, С. Поппера, Р. Лаутмана, Г. Беккера, Д. Дьюї, К. Льюїса, Т. Парсонса та ін. Вперше в Україні та Росії проблеми аксіології, як загальної теорії цінностей, почали вивчатися філософами і письменниками релігійного напрямку: М. Бердяєвим, Ф. Достоєвським, М. Лосським, В. Соловйовим, Л. Толстим, І. Франком, С. Франком та ін.

Радянським ученим, які займалися проблемами цінностей, доводилося постійно захищатися від звинувачень у неокантіанстві і "плоскому" моралізуванні, яким вони піддавалися з боку офіційної комуністичної ідеології. Головними принципами цієї ідеології були: вирішення "головного питання філософії" про першопричинність і взаємозв'язок матерії і свідомості на користь матеріального початку, принцип соціального детермінізму, що визначає свідомість людини її соціально-економічним буттям, а також принцип історизму, що вимагає конкретно-історичного підходу до пояснення всіх явищ громадського життя.

Зазначені положення, безумовно, мають своє ціннісне значення для будь-якої соціальної теорії, що претендує на науковість, але тільки в тому випадку, якщо вони не доведені до абсурду (наприклад, до примітивного вульгарного соціологізму при поясненні явищ духовного життя). Разом з тим ці методологічні принципи не відбивають, за повною мірою, специфіку аксіологічного відношення до дійсності, що прагне до встановлення не стільки істин, скільки глибинних смислів, значень. Подібне штучне обмеження предмета філософії було однією з головних причин, що породили відсутність ґрунтовних досліджень деяких питань філософії, в тому числі й з загальної теорії цінностей. Аксіології було занадто тісно в чітко визначених межах гносеології або соціології та психології. Нерозв'язаність цих проблем обумовлювала практичну відсутність ціннісного підходу у філософському аналізі.

З 60-х років XX ст. вченими-суспільствознавцями колишнього Радянського Союзу вперше широко почало обговорюватися питання про правомірність і статус теорії цінностей. Багато відомих вчених того часу (С. Анісімов, Г. Андрєєв, Л. Архангельський, В. Блюмкін, Л. Виготський, І. Дьомін, А. Здравомислов, М. Каган, А. Леонтьєв, М. Лапін, С. Рубінштейн, В. Сагатовський, В. Тугарінов, А. Титаренко, Д. Угринович, А. Шишкін та ін.) внесли серйозний здобуток у розробку таких категорій, як "цінність", "ціннісні орієнтації", "духовні цінності" і т.д. Окрім того, було проведено дослідження структури цінностей, вивчення потреб, установок та мотивів у їх взаємозв'язку з цінностями, в обґрунтуванні ціннісного підходу в соціальних дослідженнях. Великий внесок до розвитку аксіології в Україні зробили фахівці в таких галузях, як філософія та етика: питання про значення моральних цінностей, їх специфіку, про співвідношення загальнолюдського й особистого в ієрархії моральних цінностей, про категорії моральної оцінки поведінки та вчинків людини, їх мотивація, моральний ідеал особистості та суспільства, співвідношення цінності та істинності, цінності та норми – головні проблеми, які висвітлювалися і продовжують висвітлюватися в філософській, соціологічній та релігієзнавчій літературі. З'явився цілий ряд напрямів у самій аксіології: деонтологія (морально належного), аретологія (про чесноти), феліцитологія (вчення про щастя), танатологія (вчення про смерть і сенс життя).

Бурхливі 90-ті роки XX ст. породили низку нових проблем і питань у філософії, соціології, релігієзнавстві та інших суспільних дисциплінах. Розпад "табору" країн соціалізму, ліквідація СРСР, утворення нових незалежних держав на постсоціалістичному просторі, катастрофа офіційної комуністичної ідеології – усе це призвело до визначеного "розброду і хитання" у свідомості багатьох людей, визначило необхідність у змінах більшості ціннісних орієнтацій. Виявилася певна розмитість ціннісних основ для самоідентифікації, самодостатності, в оцінюванні особистих і громадських цінностей і цілей, значно змінився ступінь

ідентифікації цілей і цінностей окремих громадян з цілями і цінностями держави і суспільства в цілому, зросла аморфність і дезорієнтація у свідомості багатьох політиків і державних діячів, особливо важким став конкретний вибір ціннісних орієнтацій для молодого покоління. В останні роки ці питання здобувають ще більшу актуальність, оскільки проблеми ціннісних основ подальшого розвитку українського суспільства виходять на перший план і вимагають ґрунтовного вивчення.

Мета дослідження

Виявити “складові” та значення духовних цінностей з точки зору філософії й релігієзнавства, розкрити особливості функціонування світських і релігійних цінностей.

Цінностями є все те, що найбільш важливе, в чому відчуваємо гостру життєву необхідність, в що віримо і до чого прагнемо, без чого не мислимо свого повноцінного життя в цьому світі, це також й все те, що для кожної людини є святим в особистісному плані. Сучасні українські дослідники Ю. Кушаков, Л. Конотоп, П. Кралюк та ряд інших вважають, що значущість поняття “цінності” для особистості і суспільства найбільше наочню виявляється при аналізі структури людської діяльності. Кожна людина для орієнтації в навколишньому світі повинна постійно робити свідомий вибір, що неминуче передую прийняттю нею того або іншого рішення, а такий вибір неможливий без ставлення до навколишніх речей та явищ, визначення їх позитивного або негативного значення для суб’єкта. Інтерес до тієї або іншої речі, явища, події, і в такий спосіб – до його пізнання може виникнути тільки в той момент, коли річ, явище “входить” до матеріальної та духовної діяльності людей. Отже, набувають для людини та людей певного значення, особливо коли з’являється можливість використовувати це явище в практичній діяльності. У сучасній гуманітарній думці, яка пов’язана з дослідженнями соціокультурних та етнорелігійних поступів у розвитку людської спільноти, важливого значення набувають дослідження специфіки загальнотеоретичного та соціокультурного змістів ментальності, які, в свою чергу, часто є загальнофілософською категорією, що використовується для пояснення тих суспільних процесів, які переживає модерне суспільство.

Відомий психолог С. Рубінштейн висловив думку про те, що процес оцінки значення речі, “речевості” нерозривно пов’язаний і з процесом його пізнання, тому що більш поглиблене пізнання конкретної речі дозволяє ґрунтовно зрозуміти її значення для людей, суспільства, матеріального або духовного процесів. Таким чином, пізнання речі і встановлення її ціннісного значення для людини є єдиним, нерозривним процесом. Тільки в процесі людської діяльності річ постає предметом, відбувається “опредметнення” світу речей. Іншими словами, річ як така постає “річчю для мене”. Вчений підкреслює й те положення, що у визначенні значень (цінностей) окреслюється й емоційно-зацікавлене відношення людини до навколишньої дійсності [8].

Багато сучасних українських дослідників (В.Андрущенко, І.Бичко, В.Горський, Л.Конотоп, С.Кримський, І.Огородник) вважають переконливим доказом твердження про єдність пізнання і встановлення значень (оцінки) – той факт, що вони мають загальний критерій – практику. Ґрунтом для життєдіяльності людини є її потреби, а позитивне значення (цінність) – це здатності предметів або явищ задовольняти ці потреби. Пізнання та адекватна оцінка певних явищ, однаковою мірою, є необхідними й при аналізі християнської етики, тому що в ній є нерозривна взаємопов’язаність речей, предметів, явищ.

В українській філософії проблема взаємовідношення потреб, інтересів, цінностей протягом десятиліть розглядалася як питання взаємовідношення матеріальних і духовних цінностей. Такі відомі українські мислителі, як О. Борковський, М. Грушевський, М. Драгоманов, В. Липинський, І. Мірчук, О.Кульчицький та інші, обґрунтовували у своїх роботах положення про пріоритет духовних цінностей у процесі формування особистості. Дослідження, які були присвячені проблемі класифікації і типологізації цінностей з’явилися наприкінці ХХ – у перших роках ХХІ ст. Важливо відзначити, що питання типологізації цінностей, і зокрема термінальних цінностей, розроблялися ще в 70-х роках ХХ століття. Так, В.Ядов запропонував поділ цінностей на досить стабільне “ядро”, до якого входять цінності найвищого ґатунку, і менш стійку – «периферію». До цінностей “ядра” він відніс мир і стабільність у суспільстві, достаток родини, соціально значущу роботу, здоров’я людини, а до “периферійних” – волю, любов, красу, мудрість, творчість і ін. Подібний підхід можна зустріти й в працях М. Наумової, яка розпочала аналіз зрізу кожної цінності.

Характерним для такого наукового погляду є те, що в класифікації цінностей присутній загальний принцип, а саме визначення духовних цінностей, які детермінують зміст усіх інших, у тому числі термінальних та інструментальних. Наприклад, духовні та моральні цінності є основою, що визначає найважливішу для особистості цінність – життя людини та її зміст. Багато вчених дотримуються думки про те, що визначення сенсу життя людини як однієї з основних термінальних цінностей, у яких не останню роль відіграють моральні християнські цінності – Ю.Бромлей, А.Гордієнко, Л.Гумільов, Я.Грицак, С.Кримський, В.Крисаченко, Л.Шкляр.

Існує підхід до диференціації цінностей за функціональним критерієм, тобто тих конкретних функцій, що вони виконують у житті суспільства, групи, особистості. Виділяються інтегруючі функції цінностей, що консолідує окремі групи людей і суспільство в цілому, що визначають їх лінію поведінки, а також такі, що слугують основою справедливої диференціації в суспільстві. Інтегруюча роль християнських релігійних цінностей була у свій час детально досліджена в роботах Е.Дюркгайма і М.Вебера. Ці вчені особливо наголошували на здатності релігійних цінностей викликати *емоційну* спільність, що проникає до повсякденного життя людей і, в такий спосіб, сприяє їх об’єднанню. Формуванню окремих соціальних груп,

які мають свої власні інтереси, що часом суперечать загальноприйнятим у суспільстві, сприяють такі функції цінностей, в основі яких закладена диференціація. У практичній діяльності людини та суспільства інтегруючі цінності, що диференціюються час від часу, можуть мінятися місцями – те, що об'єднувало людей вчора, роз'єднує їх сьогодні і – навпаки (прикладів тому в нашому житті достатньо). Окрім того, поняття “інтегруючих цінностей”, що диференціюють, має як загальнолюдські, так і конкретно-історичні характеристики.

До числа інтегруючих цінностей належать загальнолюдські, так звані “вічні” цінності, що протягом багатьох століть об'єднували людей у різні соціальні утворення та групи, ідентифікували їхню поведінку, типи діяльності, були основою для вироблення загальноновизнаних цінностей.

На думку австрійського вченого В.Франкла, тільки через визначену систему цінностей розкривається сенс життя людини. Ці цінності класифікуються ним як творчі, цінності-переживання, цінності-відносини [9, с.138-247; 259-260]. Творчими є ті цінності, що знаходять свою реалізацію в продуктивній творчій діяльності людини. Однак кожне людське життя має свій невідворотний кінець – смерть. Чи існує взагалі який-небудь сенс у житті людини, якщо її смерть неминуча? В.Франкл намагається розглянути деякі аспекти і цього найскладнішого питання. Він думає, що закінчення життя кожної окремої людини не позбавляє діяльність визначеного змісту. Більше того, перед фактом невідворотності смерті, як межі наших життєвих можливостей, необхідно з максимальною ефективністю використовувати відведений для людини час. Іноді хвороба і наближення смерті, підкреслює В.Франкл, можуть пробудити такі здібності в людині, про які вона й не підозрювала, безглуздо знищуючи своє життя [9, с.173]. Наступний вид цінностей, відповідно до теорії В.Франкла, – це цінності-переживання, в яких усе визначається характером сприйняття об'єкта. І тут найвищим для людини є переживання любові. В.Франкл розглядає три можливі варіанти переживання любові. Перший, найбільш примітивний, він пов'язує з сексуальними відносинами, в яких основою переживання виступають фізичні зовнішні дані іншої людини. Другий варіант любові – еротичні стосунки, при яких враховуються не тільки суто сексуальні мотиви, але й конкретні риси характеру, психічні особливості об'єкта любові. І, нарешті, третій варіант – “чиста Любов”, що являє собою вступ у взаємини з іншою людиною не тільки як з матеріальною, а й як із духовною істотою. В цьому випадку любов розкриває ціннісний образ людини, її неповторну своєрідність [9, с.247-259].

Цінності-відносини розглядаються В.Франклом як така життєва позиція, яку має та утримує людина стосовно визначених труднощів, свого важкого становища в тому разі, якщо вона не в змозі змінити несприятливі обставини. Такі цінності-відносини виступають останньою і вищою можливістю реалізації цінності життя. Те, як людина “приймає тяготи життя, як несе свій хрест, ту мужність, що вона виявляє в стражданнях, ті чесноти, що вона виявляє ніби була засуджена і приречена – все це є мірою, наскільки вона відбулася як людина” [9, с.174]. Бути дійсною людиною – означає нести особисту відповідальність за реалізацію всіх видів цінностей, що існують у житті: творчих, переживання, відносин.

У плані пошуку методологічних основ необхідним є також аналіз проблеми співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в цінностях, без чого практично неможливе формування ціннісних орієнтацій, як релігійного, так і світського характеру.

Безумовно, цінність має об'єктивний характер, але разом з тим містить у собі й суб'єктивний зміст. Один із фундаторів німецької класичної філософії І.Кант завжди пов'язував цінність із суб'єктом. Але не з його практичними потребами, інтересами і цілями, а з чимось “вищим” у суб'єкті, що виходить за його межі та свідчить про більш важливе призначення людини, яка представляє в цьому світі досвід – інший, недоступний та неосяжний світ “речей у собі”. Розрізняючи цінність відносну й абсолютну, І. Кант вказував, як на необхідну умову суб'єктивного засвоєння цінності – наявність “доброї волі” людини. Добра воля як справжня цінність у собі і власна мета, яка є вільною від обплутаних мережею необхідності, завжди відносних положень зовнішнього світу, суб'єктивна. Але реалізується вона з загального джерела добра, не відносного, не для мене тільки добра, а добра безумовного. І.Кант писав з цього приводу: “Приборкання афектів і пристрастей, самовладання і тверезе міркування не тільки в багатьох відносинах гарні, але, вочевидь, складають навіть частину внутрішньої цінності особистості; однак багато чого не вистачає для того, щоб оголосити всі ці властивості добрими без обмежень (як би безумовно вони не прославлялися давніми). Адже без принципів доброї волі вони можуть стати найвищою мірою огидними, і холоднокровність лиходія робить його не тільки набагато більш небезпечним, але і безпосередньо в наших очах ще огиднішим, ніж вважали б його таким без цієї властивості” [5, с.228-229]. В праці “Критика чистого розуму” формулюються три головні питання: що я можу знати? Що я повинен робити? На що я маю сподіватися? Безперечно, людина, за думку І. Канта, не обмежується знанням. У передмові до другого видання “Критики чистого розуму” (1787р.) він остаточно висловить таке положення: “Мені довелося обмежити знання, щоб звільнити місце вірі” [4, с.96]. Для І.Канта людина не може виступати об'єктом, моральність та релігія надають їй статусу суб'єкта. Сама ж мораль ніколи не є ґрунтом релігії, але обов'язково приводить до релігії. Принципово важливим для дисертаційного дослідження є те обґрунтування І. Канта, що релігія не є історичною. Вона аналізується ним як онтологічна категорія, людська душа *обов'язково* є заповненою релігійною вірою. В плані виявлення значення духовних орієнтацій І. Кант наполягає на тому, що людина мусить знати, якого берега їй необхідно триматися, кожна людина мусить визначити своє місце в світі, “... навчитися тому, якою необхідно бути, щоб бути людиною” [6, с.206]. Принципово важливим для аналізу духовних, ціннісних орієнтацій людини є всезагальний закон етики – категоричний імператив, сформульований І. Кантом в такий спосіб: “Вчиняй тільки згідно з такою максимом, керуючись якою ти

водночас можеш побажати, щоб вона стала всезагальним законом". В іншому варіанті – фундатор німецької класичної філософії висловлюється так: "Вчиняй так, як ніби – то максима твого вчинку через твою волю мусить стати всезагальним законом природи" [5, с.261]. На нашу думку, людина й розпочинається, як людина – *зі ставлення*. Воно може бути чуттєвим, нерационалізованим (відношення до Бога, батьків, коханої), але саме це відношення й виявляє її віру, її переживання та емоції. Йдеться не про стихійні вияви свідомості, а про *усвідомлений вибір* рівності, справедливості, свободи та ін. – всього того, що є спрямованим на розбудову "громадянського суспільства". І вибір релігійних цінностей відіграє в цьому аспекті не останню роль. Такий вибір постає як цілепокладання власного "Я", формування особистісного шляху, фундація можливостей для входження до спільноти та суспільства.

У німецькій класичній філософії її інший представник – І.Фіхте приділяє особливу увагу активності самого суб'єкта. Йдеться про протиріччя "Я" і "не – Я". Саме це положення, відомий "anshtoss" І.Фіхте, впливає на наступні ідеї Ф.Шелінга та Г.Гегеля. Ф.Шелінг намагається подолати так званий «суб'єктивізм» І.Фіхте і фундує "філософію тотожності". Він визнає первинним існування природи та духу, в такий спосіб, намагається відшукати "консенсус" між натурфілософією і трансцендентальним ідеалізмом. Звершення власної теоретичної діяльності Ф. Шелінг знаходить у "філософії одкровення", ірраціональних початках і містиці. Первинною ідеєю для нього постає ідея відчуття, піднесення, а відкриття Бога відбувається ірраціонально. Важливим є те, що саме ця ідея впливала на багатьох мислителів України та Росії – М.Бердяєва, В.Соловйова, Л.Шестова, І. Франка, Л.Українку, М.Драй-Хмару та ін.

Г.Гегель підкреслював взаємопов'язаність етичної та моральнісної, філософської та повсякденної свідомості. В передньому слові до "Філософії права" він спростовує загальноприйняту в його час думку про те, що істина про право і мораль "є настільки старою, оскільки і відверто надана в публічних законах, публічній моралі та релігії, й вона всім відома" [2, с.7]. Але людина, на думку Г.Гегеля, в зв'язку з тим, що вона мислить, в своїх "роздумах шукає власної свободи та ґрунту моральності" [2, с.8]. Отже, й це є важливим для дисертаційної праці, йдеться про *індивідуальний вибір* кожної людини, її можливості освоєння, присвоєння та засвоєння певної системи цінностей. Подібно до І.Канта, Г.Гегель також вважав, що потреба в етичних роздумах та рівень цих роздумів залежать від рівня культури людини. Так, у "Філософській пропедевтиці" він наголошував на тому, що "неосвічена людина не йде далі безпосереднього споглядання... До освіти входить уміння сприймати об'єктивне в його свободі. Воно складається з того, що в предметі я шукав би не свій власний суб'єкт, а розглядав би та тлумачив предмети таким чином, як вони існують самі по собі, в їх вільній своєрідності..." [3, с.63]. В такому відношенні до існуючого реалізується гегелівське поняття "міри". Людина ставиться до природи, навколишнього світу з повагою, реалізує власну духовність і, в такий спосіб, одухотворяє саму природу й себе. Розпочинається рефлексія, яка, на думку Г.Гегеля, відкриває шлях до духовної свободи. "Коли людина рефлектує, вона вже не є істотою природи, вже не перебуває у сфері необхідності" [3, с.23].

Г. Гегель розкриває те, що етичні та філософські роздуми виникають при зіткненні з протиріччями суспільного життя, з необхідності зрозуміти причини цих протиріч. Релігія, за його думкою, прагне опікуватися моральними засадами суспільства: "Теологія дає те, в чому відмовляє спекуляція" [3, с. 544]. Щодо співвідношення релігії та моралі, формування духовно-ціннісних орієнтацій людини важливим є положення *про моральне, яке надає людині безмежності, а релігійне – як те, що абсолютно наповнює життя людини*. Окрім того, у Гегеля процес відкриття Бога відбувається, на відміну від Шелінга, раціонально. Отже, для того щоб відкрити Бога, потрібно тільки прагнути Його.

Фундатором нової, "реальної філософії", вважається Л.Фейєрбах. Для нього філософія є свого роду "антитеологічним двигуном", вона є пов'язаною з природними науками. Саме філософія обґрунтовує та розкриває сутність людини, тому що всі спекулятивні судження про право, про волю, про свободу, про особистість поза людиною, без неї або навіть понад нею, – все це судження без єдності.... Слід погодитися з цим положенням Л.Фейєрбаха, тому що всі роздуми про суспільство, виховання, мистецтво, філософію, мораль і моральність будуть мати абстрактний характер, якщо центральною в цьому аналізі не постане проблема людини, її буття. В цьому зв'язку Л.Фейєрбах робить висновок: людина є буття свободи, буття особистості, буття права. Такий підхід дає можливість зробити висновок про те, що культура – це світ втілених цінностей; і природа людини, і навколишній світ змінюються під впливом цих цінностей, а в процесі людської діяльності розширюють сам зміст цих цінностей. У цьому й полягає діалектика взаємозв'язку людини із світом, людини із суспільством. Такий підхід, який можна назвати гуманістично-аксіологічним, надає реальні можливості для аналізу культури, виховання не тільки в зовнішньому плані, але й у плані *внутрішньому*, тобто з точки зору самого суб'єкта культуротворчої діяльності, його власних цінностей та мети його діяльності.

Методологічні аспекти виховання – це питання взаємозв'язку світоглядних і культурних рівнів осмислення проблеми людини, це взаємообґрунтованість культурно-світоглядної спрямованості та діяльності людини. Це та палітра таїнства соціального, яка, за думкою відомого українського філософа В.Андрущенка, детермінує пошуки оптимального способу людського життя. Це та переробка світу речей, яка змінює і сам світ, і душу людини [1]. Такий підхід є свого роду детальним аналізом "життєвого простору" людини. Повсякденність – це не тільки факт свідомості, а специфічне утворення людського буття. За допомогою цього утворення людина "входить" до світу, до релігійних, моральних, культурних цінностей.

Поняття морального закону зобов'язує кожну людину, суспільство в цілому, реалізувати духовні (людські)

цінності. Йдеться про простір морально-практичних дій та вчинків людини, про її відповідальність або безвідповідальність. Чуттєвість аналізується не тільки як основа духовності, але й як основа раціональності. Справді, без формування морально-практичної дійсності людини неможливо ставити й питання про неї як про істоту духовну. Світ не можна тільки теоретично пізнавати, його треба відчувати, пройти до “події-буття” (М.Бахтін).

Йдеться про світ й як онтологічну структуру, й про “безперервність” подій у бутті кожної людини, її життя, яке має свою реалізацію в конкретних цінностях. Тобто, на нашу думку, необхідно не конкретно розглядати сам процес виховання, скажімо, з точки зору етичної, естетичної, релігійної діяльності. Самі цінності функціонують у цілісному світі, без граничного розподілу на матеріальне, або ідеальне. Іншими словами, людина сама по собі є цілісністю і таким же цілісним має бути підхід до неї, в усіх опосередкованих та безпосередніх зв'язках.

Людина творить сама себе, обираючи цінності завдяки власній суб'єктивності. Так, відомий мислитель доби Ренесансу Джованні Піко делла Мірандола формулює це в такий спосіб: “І хто не стане захоплюватися людиною, яку в священних єврейських і християнських писаннях називають то ім'ям будь-якої плоті, то будь-якого творіння, тому що людина сама формує і перетворює в будь-яку плоть та набуває якості будь-якого творіння” [7, с.250]. З цим положенням слід погодитися, але в деяких випадках суб'єктивний фактор такий ототожнюється з усією діяльністю суб'єкта, а об'єктивний фактор поширюється на так звані умови. Йдеться про те, що в процесі життєдіяльності реалізуються в своїй діалектичній взаємодії і об'єктивне, тобто те, що існує, яке містить у собі минуле-сучасне, та суб'єктивне як вияв цілокупності сутнісних сил людини, що реалізується в її ставленні до власного “Я”, до інших людей, навколишнього світу, до світу в цілому.

Людина в процесі діяльності визначає певну річ, виявляє власне ставлення до неї. Річ у цьому процесі постає предметом, який існує “для суб'єкта” та “для себе”. Це не є розвитком так званої “матеріальної діяльності”, а вдосконаленням самої людини та соціокультурного простору (А.Швейцер). Людина обирає (“інтенціональність” – Е.Гуссерль) сама для себе існуючі духовні цінності. Такий вибір може бути як світським, так і релігійним. Те, що стосується світського вибору людини, він має характер визначення ставлення до себе, до людей, світу. Таке ставлення є моральнісним, яке й виявляє рівень саморозвитку суспільної сутності людини, рівень цілісного освоєння та засвоєння навколишнього світу. Релігійний вибір як такий виявляє себе не стільки через форми існування спільноти, скільки через відношення до Абсолюту, до Бога. Саме через це й відбувається реалізація зв'язків у конкретній дійсності, “обожнюється” сама людина. Можна сказати, що релігійний вибір як такий присутній у душі кожної людини, це – те, що нічим не замінюється.

Висновки

Проблему формування духовних, релігійних установок українського народу неможливо узагальнити та проаналізувати, по-перше, поза розглядом зв'язків предметної діяльності людини з самим процесом становлення системи духовно-ціннісних орієнтацій. По-друге, процес виховання розглядається крізь призму функціонування спільноти та суспільства як цілісності. По-третє, сам процес виховання, розгортання внутрішнього світу людини, це, по суті, є процесом розгортання її відносин, можливостей, здібностей та потреб, які, зрозуміло, не обмежуються характеристиками суто матеріального порядку.

Людина творить себе самостійно, “вбираючи” ті або інші цінності (релігійні, моральні, естетичні та ін.). Людина обирає саму себе, обирає свій власний “образ”, прагнучи (інтенціональність – Е.Гуссерль) до цінностей певного типу.

Методологічні аспекти виховання – це поєднання світоглядних і загальнокультурних рівнів в осмисленні проблеми людини, діалектика всезагального – загального – індивідуального.

Завданням актуалізації сутності людини є інтеграція її з існуванням. Йдеться про поєднання душевно-духовного “Я” із спільнотою, спільністю, “входженням” до Соціуму. Людина не може бути об'єктом, моральність та релігійність надають їй статусу суб'єкта. Мораль не є ґрунтом релігії, але обов'язково приводить до неї. Релігія є онтологічною характеристикою людини (І. Кант), релігійний вибір міститься в душі кожної людини.

Список літератури

1. Андрущенко В.П. Історія соціальної філософії (Західно-Європейський контекст): Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Тандем, 1998. – 405 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия права: Собр.соч.: В 7 т. – М. – Л.: Соцэкгиз, 1934. –Т.7.- 334 с.
3. Гегель Г.В.Ф. Философская пропедевтика // Гегель Г. Работы разных лет. В 2-х т. – М.: Мысль, 1971. – Т.1. – С. 7-212.
4. Кант И. Критика чистого разума: собр. соч. в 6-ти т. – М.: Наука, 1964. – Т. 3. – 478 с.
5. Кант И. Метафизические начала учения о добродетели // И. Кант: Собр. соч. в 6-ти т. – М.: Мысль, 1965. – Т.4. – 573 с.

6. *Кант И.* Рецензия на книгу И.Шульца «Опыт руководства к учению о нравственности» // И. Кант: Собр.соч. в 6-ти т. – М.: Мысль, 1965. – Т.1. – 603 с.
7. *Пико делла Мирандола.* Речь о достоинстве человека // Эстетика Ренессанса: Антология: В 2-х т. – М.: Искусство, 1981. – Т.2 – 639 с.
8. *Рубинштейн С.Л.* Человек и мир. – М.: Изд. АН СССР, 1973. – 128 с.
9. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 366 с.